

А.Г. Івершинь, Я.П. Галюк

РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУ ДОШКІЛЬНИКА ЗАСОБАМИ ПРОДУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Як відомо, В.О.Сухомлинський велике значення у своїй педагогічній праці приділяв всебічному розвитку дитини, у тому числі її інтелектуальній сфері.

Проблема інтелектуального розвитку людини набуває актуальності в умовах переходу сучасного суспільства в інформаційну стадію розвитку. В інформаційному суспільстві, у першу чергу, стають затребуваними інтелект і знання, а освіта й інтелект потрапляють до розряду національних багатств. Сказане видає важливість інтелектуального розвитку дітей, починаючи з дошкільного віку. Проблема інтелекту, не зважаючи на значну кількість праць з даного питання залишається достатньо дискусійною. До теперішнього часу не склалося однозначного визначення інтелекту. Існують різні підходи до розуміння інтелекту. Наведемо деякі з них.

Так, психологічний словник [3] трактує інтелект (від лат. intellectus - розуміння, пізнання) - як систему всіх пізнавальних здібностей індивіда: відчуття, сприйняття, пам'яті, уявлення, мислення, уяви. Загальна здатність до пізнання і вирішення проблем, що визначає успішність у будь-якій з діяльностей і є основою інших здібностей.

Інтелект розглядається як організатор інформації, що поступає з зовні Л.Б. Ітельсоном, А.А. Братко, А.Н. Кочерги ним. Вони

підкреслюють не тільки функцію організації і відображення інформації інтелектом, але і функцію породження інформації.

Погляд на інтелект як особливу форму змісту свідомості є у творах В. Келера, Д. Бункера, Р. Мейлі, М. Вертгеймера, Р. Глезера, Дж. Чемпіона. Вони на перший план в розумінні природи інтелекту ставлять змістові аспекти пізнавального відображення інформації і перш за все образного. У.Чарлсворз, Ж.Піаже розглядають інтелект як механізм адаптації до вимог навколишнього середовища в природних умовах взаємодії людини з навколишнім світом.

Вважають інтелект результатом процесу соціалізації і впливу культури (культурного інформаційного поля) Дж. Брунер; М.Коул, С. Скрібнер; Л. Леві-Брюль, А. Р. Лурія, Л.С. Виготський.

Інтелект визначається як особлива форма людської діяльності С.Л.Рубінштейном, А.В. Брушлінським, Л.А.Венгером, Н.Ф.Тализіною, О.К. Тихомировим. Вони пов'язують його розвиток із становленням операційних компонентів: операцій аналізу, синтезу, узагальнення розумових дій. [2]

А. Стаатс, Д. Фішер, Р. Фейерштейн, Н.А. Менчинська, З.І. Калмикова, Г.Берулава акцент в інтелектуальному розвитку роблять на навчанні, як здатності до придбання, самостійного відкриття нової інформації, де інтелект виступає як продукт цілеспрямованого навчання.

Дослідники Б.Р.Ананьев, Е.І. Степанова, Б.М. Велічковський розглядають інтелект

як систему різнорівневих пізнавальних процесів [2].

М.А. Холодная пропонує розглядати інтелект як особливу форму організації індивідуального ментального досвіду, де під ментальним досвідом розуміється система індивідуальних інтелектуальних ресурсів, яка зумовлює особливості пізнавального ставлення суб'єкта до світу і характер відтворення дійсності в індивідуальній свідомості. Суть проблеми інтелектуального розвитку дитини, в рамках даного підходу, визначається створенням умов, сприяючих інтелектуальному зростанню дитини за рахунок збагачення його ментального досвіду.

У ряді досліджень інтелект пов'язують з творчими здібностями. Існує як мінімум три основні підходи до розуміння інтелекту і творчості [1]. Представники першого підходу стверджують, що взаємозалежності інтелекту і творчості немає. Інтелектуальна обдарованість виступає як необхідна, але недостатня умова творчої активності особистості. Головну роль у детермінації творчої поведінки відіграють мотивація, цінності, особові риси (А.Дж. Танненбаум, А.Маслоу, О.Б. Богоявленська й ін.). Інший підхід припускає, що між рівнем інтелекту і рівнем творчості є незначна кореляція. (Дж. Гілфорд, Д. Тейлор, Я.А. Пономарев). Третій підхід будується на зв'язку рівня розвитку інтелекту і рівня творчих здібностей. Цю думку розділяють фахівці в галузі інтелекту Р. Айзенк, Д.Векслер, А.Термен і ін. У концепції Торренса, названій "Теорія інтелектуального порогу", автор

уважає, що інтелект і творчість утворюють єдиний чинник, тому, чим вищим є коефіцієнт інтелекту, тим вища творча здібність [1].

Таким чином, дослідження психологів і педагогів дозволяють нам пов'язати творчість з розвитком особистості й інтелекту. Спираючись на дослідження Л.С.Виготського, ми можемо стверджувати, що центральним компонентом творчості дошкільника є його здібність до уяви.

Гіпотезою роботи стало припущення, що успішне функціонування і розвиток інтелекту, згідно з розглянутими теоріям, визначається рядом елементів сенсорного досвіду, а саме: сприймати і переробляти інформацію з навколишнього світу різної модальності; вибудовувати перцептивний образ, моделі структури властивостей предметів. Володіти такими формами сприйняття і первинної переробки інформації як-от: виявлення, пізнання, розрізнення, відображення, осмислення; і перцептивними діями: розглядання об'єкта; обстеження його контурів, фіксація найбільш інформативних і значущих ділянок, використання практичних дослідницьких дії при вирішенні творчих проблем.

Педагогічну роботу ми побудували як систему поетапного навчання з поступовим наростанням складності завдань. Заняття проводились як фронтально, так і малими групами або індивідуально. Окремі завдання і вправи впліталися в заняття з художнього конструювання, в зображувальну діяльність, вводилися у вільний час як гра. До задачі таких занять входили, по-перше, завдання на

розширення кругозору дітей, збагачення їхнього сенсорного досвіду, «включення» всіх аналізаторів – для створення більш повної основи для уяви, а по-друге, – навчання дітей комбінування і відтворення досвіду, прийомів комбінування уявлень для розвитку уяви.

1. Робота *першого етапу* була спрямована на активізацію процесу спостереження: аналіз зорового образу предмета, порівняльний аналіз властивостей і функцій предметів; накопичення інформації та зорових образів; розвиток умінь утримувати в пам'яті зорові образи. Задля цього дітям пропонувалися завдання в ігровій формі (різні види дидактичних та сюжетно-рольових ігор).

Серія вправ була спрямована на розвиток умінь утримувати в пам'яті зоровий образ, описати по пам'яті ознаки певного предмета, зображення, персонажа, героя; при цьому виокремити форму, розмір, колір, розташування в середовищі. На цьому етапі ми знайомили дітей також із властивостями матеріалу, з яким діти надалі працювали на заняттях з художнього конструювання. Зокрема, зверталася увага на структуру матеріалу, його фізичні, механічні, пластичні властивості, художню виразність. Використовувалися папір, картон, тканина, пенопласт, мотузки, фольга, нитки, коробки, пластмасові пляшки і т. ін.

Завдання *“Хто більше придумає і намалює”*. Показуємо дітям зображення двох однакових за формою, але різних за величиною фігур (будь-яких) і пропонуємо назвати якнайбільше предметів, що за формою схожі на намальовані. У

разі потреби задаються навідні запитання.

Завдання *“Чарівні перетворення”*. Дитині пропонуються картинка з зображенням фігури або абстрактного елемента і два предметних зображення, в яких ця фігура присутня, а потім просять відшукати “де сховалася фігурка» в цих картинках. Після виконання завдання можна дати дітям самим намалювати такі картинки і знайти в них схований елемент.

2. Метою *другого етапу* було формування вміння маніпулювати уявленнями про предмети; творчо перетворювати уявлення у процесі творчої діяльності. На цьому етапі вчили дітей виокремлювати суттєві ознаки предмета для трансформації їх у новий образ.

На другому етапі основною метою стало навчання цілеспрямованого бачення на основі наочних опорних знаків. Діти вчаться аналізувати об'єкти і ситуації: виділяти головні і другорядні ознаки, бачити зв'язок предметів за змістом, розташовувати їх по порядку; планувати свою діяльність, формувати попередній задум, вносити нові елементи в зображення. На цьому етапі основна увага приділялась прийомам і способам комбінування й перекомбінування образів. Здатність бачити абстрактні елементи і знайомі фігури в різних зображеннях — це один із важливих компонентів розвитку уяви.

Завдання *“Складання розповідей”*. Ми використовували площинні зображення предметів, що відносяться до різних тем (“Літо”). Їх ми вирізували зі старих журналів. На столі діти створюють

композицію з цих предметів і розповідають, що відбувається на момент зображення. Після цього робимо аплікацію на тему «Літній відпочинок».

Завдання *“Небувальщина”*. Якщо змішати два або більше комплектів сюжетних фігурок (із завдання *“Складання розповідей”*), то діти можуть скласти з них смішні композиції-плутанини. Наприклад, після «Літнього відпочинку» можна скласти картинку «Чого влітку не буває». Як приклад, показуються готові картинки-жарти (діти плавають у шапках і пальто). Дітям пропонується скласти смішну розповідь.

Завдання *“Домальовування на основі даного елемента”*. Дітям пропонувались листочки з намальованим елементом або фрагментом предмета: необхідно догадатися, що почав малювати художник, і домальовати картинку. Результати можуть бути самими несподіваними.

Завдання *«Перетворення»*. Ми обговорювали з дітьми, що можна зробити з пластмасової пляшки з-під води, – цілої, розрізаної вздовж або поперек, на рівні або нерівні частини, коробки від цукерок; з круглої коробки від сиру, банки від кави, кришок від пляшок або банок; сірникових коробок; дроту, мотузочок, паличок; дерев'яної ложки і ниток, гудзиків; старої рукавиці, в'язаної шапки; залишків шпалери.

Ми також використовували евристичний прийом "навпаки". Наприклад, з чого можна зробити: вазочку для квітів, фруктів або цукру, рамочку для фотографії, скарбничку; піддон або кашпо (підставку) для кімнатних квітів;

шухлядку для дрібних різнорідних предметів; ляльку на палець; колаж; вітраж; намисто; брошку; браслет чи іншу дитячу біжутерію; обкладинку для книги; закладку; поличку для дрібних предметів або іграшок; одяг для ляльок; козирок для вуличного дзвоника на дачі; гачок для рушника; багато інших корисних або цікавих предметів.

Завдання *“Відгадай, що я задумав, і домалюй”*. Кожен із дітей задумує своє зображення (але не говорить про нього). Перша дитина починає й малює тільки один елемент. Наступна повинна уявити, що б це могло бути, що хотів намалювати товариш, і продовжити малюнок, доповнивши його також одним елементом. По ходу роботи доводиться часто перебудовувати спочатку задуманий образ. Це завдання дуже складне, але воно сприяє формуванню найважливіших компонентів уяви, а також привчає дітей працювати разом, домовлятися й знаходити компроміси.

Завдання *“Малюємо разом”*. На столі закріплюється лист паперу великого формату. Дітям пропонується створити композицію на задану тему («Наше місто», «Море» і т. ін.). Кожна дитина починає малювати на своєму полі. Потім за сигналом дорослого всі переходять на сусіднє поле. Треба зрозуміти, що хоче намалювати товариш, і продовжити його малюнок. У цій спільній роботі відбувається актуалізація і перебудова образів з урахуванням заданої теми. На перших заняттях діти орієнтуються на створення реалістичних образів. Потім у завдання поступово вносяться елементи фантастики: наприклад, реальні контурні зображення пропонується

розфарбувати у фантастичні, придумані кольори (корова — зелена, сонце — синє і т.д.).

Завдання *“Чарівне дерево”*. Пропонується намалювати чарівне дерево, що повинне бути несхожим ні на які відомі дерева, в якого на гілочках можуть знаходитись якісь незвичайні речі. Подібні завдання активізують минулий досвід, будять інтерес, дають вихід емоціям дітей. У процесі спільних дій діти вчаться розуміти один одного, створюється атмосфера довіри і зацікавленості, – а це одна з головних умов творчості.

Блок завдань на уяву завершувався творчою композицією групи дітей створенням великого загального малюнка. Для більш повного входження в образ і створення сприятливого емоційного тла під час занять нами підбирається відповідний музичний супровід. Музика допомагає створити настрій, заспокоює збудливих дітей. Під музику можна розслаблюватися, можна рухатися, її можна малювати. У наших заняттях з дітьми комбінувалися вправи на уяву й ігри, вільне малювання, спрямовані на розвиток уваги і моторики, релаксацію. Методика роботи будувалася з урахуванням теми заняття, поставлених цілей і етапу навчання.

Завдання *“Як можна зобразити”*. Пропонували дітям зобразити звуки почутої мелодії, звуки різних інструментів, незвичайний сигнал автомобіля, звуки комп'ютера, звук дверного дзвоника, шум вокзалу, великого магазину, дитячої площадки, скрип дверей, хлюпання босоніжок по калюжі, шелест трави, дерев, гуркіт грому, звуки, які роблять тварини.

Завдання *«Уявляємо і малюємо»*. Пропонувалося дитині представити й намалювати: пантеон казкових "богів" (бога гри, бога веселощів, бога поганого настрою, бога вітру, бога їжі, бога сну і так далі) різних фей і чарівників, королів і королев, царів, царевичів, цариць і царівен різних дивних держав, невідомих, неіснуючих звірів (відомих за казками – жителів інших планет, неіснуючі види транспорту (як земні, так і інопланетні).

Заняття *„Чарівник - недоучка”*. Мета завдання – формування уяви за методикою ТВВЗ

Ця вправа існує на підставі прийомів типового фантазування, які автори методики ТВВЗ називають *„чарівник оживлення”*. Суть цього прийому та вправи полягають у тому, що неживим об'єктам приписують риси якогось живого об'єкта. У даній вправі до неживих предметів діти додавали людські риси, тобто присутність в них рук, ніг. Дітям слід уявити собі стіл, дерево, м'яч та інше в такому вигляді, ніби в них є руки чи ноги. А потім, пофантазувати це добре чи ні, й для чого це можливо бути потрібним, а чи можливо заважатиме. Придумати, що предмет може робити як що оживе, дати йому ім'я, придумати житло, друзів й так далі.

Можна використати зворотню вправу – тобто, коли тварини, люди, стали раптом неживими. Це завдання викликало в дітей бурхливу радість, вони з радістю фантазували, придумували розповіді про об'єкти, героїв.

Подальшу перспективу власного наукового пошуку вбачаємо у розробці завдань на розширення

кругозору дітей, збагачення їхнього сенсорного досвіду.

ЛИТЕРАТУРА

1. Джефф Хокінс, Сандра Блейкли. Об інтелекте. — М.: «Вільямс», 2007.

2. Людський інтелект: Філософсько-методологічні дослідження / Філософські пошуки. — Вип. 1 — Львів: Cogito-Axil-Центр Європи, 1998.

3. Психологический словарь /Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. — М., 1998.

Подано до редакції 28.05.08

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается вопрос интеллектуального развития дошкольников посредством создания условий, содействующих интеллектуальному росту за счет обогащения ментального опыта ребенка на занятиях изобразительным искусством и художественным трудом.

SUMMARY

The article raises the question of intellectual development of preschoolers via providing conditions promoting intellectual growth due to enrichment of mental experience of a child at lessons of fine arts and artistic labour.